

УДК 331.2(477)

Л.В. Синяєва

Проблеми регулювання оплати праці та шляхи їх вирішення в Україні

Розглянуто проблематику регулювання оплати праці в Україні з точки зору купівельної спроможності заробітної плати. Виявлено негативні тенденції у сфері оплати праці та доведено, що, незважаючи на позитивну динаміку зростання номінальної заробітної плати в Україні, купівельна спроможність громадян щорічно знижується. Доведено, що рівні заробітної плати формуються не за складністю праці та її продуктивністю, а за галузями, особливо з монопольним ухилом. Обґрунтовано необхідність посилення державного втручання у сферу регулювання оплати праці з метою підвищення рівня життя працюючих громадян в Україні.

Ключові слова: оплата праці, купівельна спроможність.

Результати реформування української економіки свідчать про негативні наслідки фактичного виходу держави зі сфери регулювання відносин у сфері оплати праці, що поряд із лібералізацією цінової політики призводить до унеможливлення застосування ефективних механізмів зростання як доходів населення, так і заробітної плати працівників.

Як свідчать проведені дослідження, внаслідок неефективної державної політики щодо регулювання оплати праці, темпи зростання номінальної і реальної заробітної плати за 2000-2007 рр. мають значну розбалансованість та характеризуються ознакою: при зростанні номінальної заробітної плати у 5,87 разу, реальна заробітна плата зросла лише у 1,29 разу [1]. Проблематика оплати праці в Україні характеризується також такими негативними тенденціями:

- внаслідок ринкових економічних реформ відбулися суттєві зміни в розмірах диференціації заробітної плати за галузями, видами економічної діяльності та всередині них;
- темпи зростання заробітної плати у сфері послуг (зокрема, фінансів, кредитування та страхування) більш ніж удвічі перевищили темпи зростання в цілому по Україні та у 1,5 разу в реальному секторі економіки [1].

Проблематика оплати праці в Україні турбує вчених-економістів та науковців як у фундаментальному, так і в прикладному напрямах досліджень. Різні точки зору щодо вирішення цієї проблеми та шляхи її розв'язання пропонують Д.П. Богиня, В.М. Гончаров, О.В. Додонов, А.М. Колот, Н.Д. Лук'яченко, В.М. Новиков, О.М. Новикова та ін. [2–8].

У той же час, на наш погляд, невирішеними залишаються проблеми оцінки збалансованості між купівельною спроможністю заробітної плати та зростанням цін зі зростанням як рівня мінімальної заробітної плати, так і номінальної заробітної плати в Україні.

Таким чином, необхідним є дослідження процесів зміни цих показників у динаміці та їх оцінка з точки зору купівельної спроможності заробітної плати.

© Л.В. Синяєва, 2009.

За дослідженнями вчених-економістів України негативний стан у сфері оплати праці пов'язаний з наступним. Заробітна плата у структурі грошових доходів населення у 2007 р. залишалася на низькому, порівняно з індустріально розвинутими країнами, рівні. Вона становила лише 44,0%, у той час як у країнах ЄС вона складає понад 70,0% всіх грошових доходів.. При цьому, сподіватися на її зростання в умовах відсутності суспільних доходів споживання, ліквідованих внаслідок розвалу СРСР, в умовах нестабільної економічної ситуації неможливо (Г.В. Осовий, Голова Федерації профспілок України) [9]. У той же час неконтрольовані процеси в ціноутворенні не дозволяють підвищувати реальні доходи працівників у порівнянні зі статистичним (номінальним) зростанням заробітної плати, що також зазначають інші вчені (А.В. Базилюк, Національна академія управління) [10]. Відсутність ефективних механізмів підвищення реальних доходів та збереження низької вартості робочої сили не сприяє відтворенню основних функцій заробітної плати (зокрема, мотиваційної та стимулюючої) та призводить до зростання її диференціації між галузями та видами економічної діяльності (Е.М. Лібанова, Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України) [11].

На наш погляд, в Україні існують проблеми відповідності державної соціальної політики в питаннях оплати праці можливостям економіки та бюджетним видаткам (табл. 1).

Дані таблиці 1 свідчать про те, що впродовж 2000-2007 рр. темпи зростання реальної заробітної плати були досить повільними у порівнянні не тільки з номінальною заробітною платою. Як і в 2000 р., динаміка реальної заробітної плати в 2007 р. була нижчою, ніж динаміка індексу споживчих цін.

Ці тенденції дають підставу стверджувати, що незважаючи на існуючу позитивну динаміку, зростання номінальної заробітної плати в Україні, купівельна спроможність працюючих громадян щорічно знижується, про що свідчить порівняння з індексом споживчих цін у 2007 р..

По-перше. Якщо оперувати динамікою зміни основного економічного показника – валового внутрішнього продукту (ВВП) – та зміною середньої заробітної плати, то можна констатувати, що в Україні рівень середньої заробітної плати не пов'язаний із ефективністю роботи економіки та є, швидше за все, не економічною, а статистичною дефініцією. При тому, що за аналізований період середньорічні темпи зростання ВВП складали від 12,1% у 2004 р. до 2,7% у

Таблиця 1

Динаміка реальної заробітної плати в Україні у 2000-2007 рр.
порівняно з номінальною та індексом споживчих цін [1]

ПОКАЗНИК	РІК						
	2000	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Індекс реальної заробітної плати, %	99,1	118,2	115,2	123,8	120,3	118,3	112,5
Індекс номінальної заробітної плати, %	129,6	121,0	122,8	127,5	136,7	129,2	129,7
Індекс споживчих цін, %	125,8	99,4	108,2	112,3	110,3	111,6	116,6

2005 р., темп приросту як номінальної, так і реальної заробітної плати значно відрізняється від зміни ВВП (табл. 2). Таким чином можна констатувати, що в Україні спостерігається значна розбалансованість між зміною основного показника економічної діяльності та рівнем заробітної плати.

По-друге. Статистичне зростання заробітної плати не пов'язується із поліпшенням економічної діяльності, а є наслідком чергового підвищення рівня мінімальної заробітної плати (МЗП), темп зростання якої є підставою статичного зростання заробітної плати. Але при такому підвищенні, якщо погіршується робота економіки, традиційним заходом для суб'єктів господарювання (у першу чергу бюджетних та нерентабельних госпрозрахункових) щодо встановлення розміру ставок та окладів у відповідності до перерахунку за єдиними тарифними сітками та норм галузевих угод є скорочення певної кількості працівників та (або) фонду робочого часу. Така політика призводить до підвищення інтенсифікації праці, з одного боку, та зростання рівня заробітної плати (як статистичної категорії) за рахунок зниження кількості працюючих (тобто того показника, який є знаменником при розрахунку середньої заробітної плати), з іншого боку.

По-третє. За умови дії чинного законодавства в Україні регламентувати чітке співвідношення між зміною результатів економічної діяльності та видатками на оплату праці неможливо, оскільки в країні існують вільні механізми ціноутворення, регулювання стосунків між роботодавцями та найманими працівниками у сфері оплати праці, вільне право роботодавців визначати питому вагу фонду оплати праці у структурі собівартості продукції (робіт, послуг) тощо. Тобто практично відсутній контроль з боку держави за станом оплати праці та цін.

За таких умов при наявному зростанні рівня заробітної плати одночасно знижується частка видатків на оплату праці у собівартості (ВДВ, ВВП), яка є значно нижчою, ніж у розвинутих країнах із ринковою економікою. Це є свідченням штучного зниження ціни праці та зростання витратності економічної діяльності. Як свідчить аналіз, виконаний українськими вченими, тенденції штучного зниження ціни праці виникали на рівні національної економіки у 1996-2000, 2002 та 2004 рр., а у 2003 р. зростання видатків на оплату викликало розвиток інфляції. В інші періоди інфляційні процеси ніяк не були пов'язані із підвищенням видатків на оплату праці, а

Таблиця 2

Зміна динаміки заробітної плати та ВВП в Україні у 2000-2007 рр. [1]

ПОКАЗНИК	РІК						
	2000	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Індекс реальної заробітної плати, %	99,1	118,2	115,2	123,8	120,3	118,3	112,5
Індекс номінальної заробітної плати, %	129,6	121,0	122,8	127,5	136,7	129,2	129,7
Індекс ВВП (у порівняних цінах), %	105,9	105,2	109,6	112,1	102,7	107,3	107,6

були викликані витратністю економіки (тобто низькою її продуктивністю та ефективністю) [4].

З нашого погляду, наведені приклади дозволяють не тільки оцінити стан державної політики оплати праці в Україні, коли держава забезпечувала тільки мінімум гарантій, не втручалася в процеси регулювання оплати праці і не завжди реалізовувала ті заходи щодо поліпшення стану оплати праці, які передбачені Концепцією її дальшого реформування, а й зробити критичні висновки та окреслити основні питання, які необхідно вирішувати для більш дійового реформування оплати праці та посилення державного впливу на політику оплати праці.

Концептуальною проблемою в Україні є обмеження сфери державного втручання у систему регулювання механізму оплати праці (за винятком мінімальних державних гарантій та регулювання оплати праці в бюджетній сфері та в державних підприємствах (організаціях, установах) та в систему ціноутворення. Це унеможливило виконання більшості положень Концепції, задекларованих із метою обґрунтування зростання заробітної плати як економічної категорії разом із зростанням самої економіки.

Як наслідок, за період 2000–2007 рр. в Україні у порівнянні з індустріально розвинутими країнами, незважаючи на значне зростання основного економічного показника (ВВП), середньої заробітної плати та мінімальної заробітної плати, спостерігалася значна розбалансованість темпів приросту продуктивності виробництва та праці, що призводило до зростання індексу споживчих цін, матеріальних витрат у собівартості, «деградації» всіх функцій заробітної плати. При цьому, якщо частка оплати праці у ВВП складала в Україні 42,3% у 2000 р. та лише 49,8% у 2007 р., то в індустріально розвинутих країнах вона значно вища (наприклад, 59,8% у США, 58,5% у Швеції, 56,5% в Японії, 54,4% у Великій Британії, 52,7% у Німеччині, 51,9% у Франції). Розмір середньої заробітної плати в Україні у 20–25 разів нижчий, ніж у цих країнах та в 1,8 разу нижчий, ніж у Китаї, де майже в 40 разів більше робочої сили, у 2,49 разу – на Філіппінах, у 1,4 разу – в Індії, у 2,06 разу – в Росії (тобто в тих країнах, які належать до однієї з Україною групи за рівнем ВВП на душу населення від 3126 до 9655\$ на рік) [1, 4].

За офіційними даними Держкомстату України, у 2006 р. 50,9 % населення отримали дохід нижче прожиткового мінімуму. За підсумками грудня 2005 р. 10,7% найманих працівників (1,1 млн. осіб), що відпрацювали неповну норму робочого часу, нарахована зарплата, нижча за мінімальну (332 грн.), а 26,5% – в межах від 332 до 453 грн. (прожитковий мінімум).

Це дає підставу констатувати, що існуючі державні стандарти та гарантії в сфері оплати праці для значної частки населення не забезпечують можливості заробляти собі на життя працюю, щоб «мати право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло», як це проголошено в статтях 43 та 48 Основного закону нашої країни – Конституції України [12].

Необґрунтована диференціація заробітної плати за галузями та видами економічної діяльності характеризується тим, що за останні сім років (2000–2007) номінальна заробітна плата працюючих у цілому по економіці збільшилася у 5,87 разу з 230 грн. у 2000 р. до 1351 грн. у 2007 р. [1]. Але спостерігається суттєва міжгалузєва диференціація у розмірі номінальної заробітної плати за галузями та видами економічної діяльності. Наприклад, у 2007 р. співвідношення розмірів номінальної заробітної плати окремих видів економічної та промислової діяльності з розміром номінальної заробітної плати склали: в авіаційному

транспорті – 2,001, у фінансовій діяльності – 2,050, у виробництві коксу та продуктів нафтопереробки – 1,588, в державному управлінні – 1,371, в металургійному виробництві – 1,483. У той же час в інших сферах діяльності і галузях ці співвідношення значно нижчі від 1,0: у сільському господарстві – 0,571, в рибному – 0,534, в легкій промисловості – 0,560, в хутрово-шкіряній – 0,593, в охороні здоров'я та соціальної допомоги – 0,645, в освіті – 0,785 [1]. Тобто рівні оплати праці формуються не за складністю праці та її продуктивністю, а за галузями, особливо монопольними.

За даними Держкомстату України, у 2007 р. заробітну плату, нижчу за прожитковий мінімум або на його рівні, отримували працівники сільського та рибного господарства, роздрібної торгівлі, охорони здоров'я, в закладах культури, в освіті, в текстильній, хутрово-шкіряній та харчовій промисловості.

Такий стан нарахування та виплати номінальної заробітної плати, яка є основною часткою доходів працюючих, повною мірою, на нашу думку, значно впливає на доходи населення та рівень його життя.

Необґрунтовано низький рівень мінімальної заробітної плати є не менш гострою проблемою. В Україні основою регулювання розмірів номінальної заробітної плати є мінімальна заробітна плата (МЗП). Основою оцінки дієздатності МЗП як регулятора номінальної заробітної плати є показник її співвідношення з прожитковим мінімумом та фактично досягнутим рівнем номінальної заробітної плати.

В Україні співвідношення мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму у 2006 р. становило всього 0,74, в той час як цей показник сьогодні становить: у Латвії, Литві та Польщі – 1,5, у Франції – 4,7, у Великій Британії – 6,4. За даними статистичних джерел Інтернету щодо розмірів МЗП, країни Європи поділяються на 6 груп:

- Бельгія, Велика Британія, Люксембург, Нідерланди, Франція – від 1217,9 до 1503,4 євро;
- Греція, Іспанія, Кіпр, Мальта, Словенія – від 511,9 до 631,4 євро;
- Польща, Туреччина, Угорщина, Хорватія, Чехія – від 233,0 до 385,9 євро;
- Латвія, Литва, Словаччина, Естонія – від 121,8 до 191,7 євро;
- Болгарія, Румунія, Сербія – від 81,9 до 96,2 євро;
- Молдова, Росія, Україна – від 23,4 до 55,6 євро.

Серед пострадянських країн Україна за розміром мінімальної заробітної плати посідає четверте місце. Для досягнення існуючого сьогодні в Естонії рівня МЗП, Україні треба підвищити її розмір в 3,5 разу, а у порівнянні з Польщею – у 4,2 разу. За існуючих середньорічних (за останні 5 років) темпів підвищення МЗП (23,0%) Україні, щоб досягнути рівня Польщі, необхідно буде 6 років [4].

Стандартами Європейської соціальної хартії передбачено, що МЗП має становити 2,0–2,5 прожиткових мінімуми. При прожитковому мінімумі на 2007 рік на працездатну особу 561 грн. МЗП в Україні повинна була становити 1100–1400 грн. Виходячи з того, що розмір прожиткового мінімуму буде щорічно зростати такими ж темпами, як за останні п'ять років (1,5 разу), то за наступні 5 років (2008–2012 рр.) він становитиме 804 грн. За таких умов, в Україні МЗП у 2012 р. повинна становити як мінімум 1600 грн., тобто вона щорічно, починаючи з 2008 р., повинна підвищуватися на 30,0%.

Але вирішення цих питань лежить у площині забезпечення фінансових можливостей економіки і перш за все у змінах не тільки частки оплати праці у ВВП, а й самої частки ВВП у випуску продукції, робіт і послуг за рахунок скорочення частки проміжного споживання – тобто раціонального споживання матеріальних,

енергетичних, трудових та фінансових ресурсів у виробництві та підвищенні його продуктивності і рентабельності.

Отже, на наш погляд, нагальним питанням сьогодення є підвищення державного впливу на регулювання та контроль за системою оплати праці та дотриманням законодавства у цій сфері з розробкою дієвих законодавчо-нормативних важелів.

У цьому випадку слід зазначити, що саме класики економічної теорії, на вченнях яких базується розвиток країн із ринковою економікою (А. Маршал, П. Самуельсон, Дж. Хікс, М. Портер, Дж. Кейнс) вважали, що в період економічної стагнації та (або) кризи, спаду виробництва необхідно безпосереднє втручання держави у питання ціноутворення та оплати праці з точки зору як забезпечення розвитку економіки, так і зростання доходів працюючих громадян.

Отже, на підставі окреслених тенденцій можна зробити висновок, що проблема державного регулювання оплати праці загострюється внаслідок декількох причин: а) відсутність дієвого контролю з боку держави за політикою оплати праці; б) недосконалість науково-методичного забезпечення процесу регулювання оплати праці; в) невиконання чинного законодавства.

Таким чином, зазначені проблеми державного регулювання оплати праці в Україні потребують вирішення у найближчій перспективі. На нашу думку, необхідно переглянути політику регулювання оплати праці в частині посилення контролюючих функцій держави за процесом формування та розподілу витрат від національного до локального рівнів економіки, що зумовлює вкрай необхідну розробку методології та концептуальних основ обґрунтованого збільшення витрат на оплату праці в Україні.

Список використаних джерел

1. Україна у цифрах 2007 [стат. збірник] / Державний комітет статистики України. – К.: Консультант, 2008. – 259 с.
2. Богиня Д.П. Оплата праці та доходи в системі управління людськими ресурсами / Д.П. Богиня // Социально-экономические аспекты промышленной политики. Управление человеческими ресурсами: государство, регион, предприятие [сб. науч. тр. в 3 томах]. / НАН Украины. Ин-т экономики промышленности; Редкол. Амоша А.И. (отв. ред.) и др. – Донецк, 2006. – Т. 2. – С. 3-10.
3. Оплата праці у виробничій сфері: проблеми та методологія збільшення заробітної плати в умовах ресурсозбереження: [монографія] / В.М. Гончаров, О.В. Додонов, В.Ю. Припотень, М.С. Радомська; під заг. ред. В.М. Гончарова. – Донецьк: Альматео, 2006. – 246 с.
4. Додонов О.В. Продуктивність та оплата праці в Україні: аналіз та оцінка в динаміці: [монографія] / О.В. Додонов; під заг. ред. В.М. Гончарова. – Донецьк: СПД Купріянов В.С., 2007. – 200 с.
5. Колот А. Розвиток виробничої демократії як чинник удосконалення соціально-трудова відносин / А. Колот // Україна: аспекти праці. – 2001. – №6. – С. 21-25.
6. Лук'яненко Н.Д. Удосконалення методології розрахунку державних соціальних стандартів як засіб додержання мінімальних гарантій з оплати праці / Н.Д. Лук'яненко // Социально-экономические аспекты промышленной политики. Актуальные проблемы управления человеческими ресурсами и маркетинга в контексте стратегии развития Украины [сб. науч. тр. В 3 т.] /

- НАН України. Ін-т економіки пром-ти; Редкол.: Амоша А.И. (отв. ред.) и др. – Донецк, 2007. – Т. 1. – С. 7-15.
7. Новиков В.М. Нужна новая идеология зарплаты / В.М. Новиков // Національна безпека і оборона. – 2005. – №1. – С. 32.
 8. Новикова О.Ф. Государственное и региональное управление человеческим развитием: оценка проблем и направления обеспечения / О.Ф. Новикова // Социально-экономические аспекты промышленной политики. Актуальные проблемы управления человеческими ресурсами и маркетинга в контексте стратегии развития Украины: Сб. науч. тр. В 3 т. / НАН Украины. Ін-т економіки пром-ти; Редкол.: Амоша А.И. (отв. ред.) и др. – Донецк, 2007. –Т. 1. – С. 34-37.
 9. Осовий Г. Реформа заробітної плати в Україні – орієнтир на євростандарт / Г. Осовий // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. – 2005. – №3(31). – С. 14-26.
 10. Базилюк А. Оновлення ідеології реформування заробітної плати в контексті євроінтеграційних процесів в Україні / А. Базилюк // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. – 2005. – №12. – С. 33-43.
 11. Лібанова Е. Насамперед слід усунути невідповідність між оплатою праці та обсягами споживання із суспільних фондів / Е. Лібанова // Національна безпека і оборона. – 2005. – №1. –С. 31-32.
 12. Конституция Украины от 28 июня 1996 года. – К.: Официальное издание Верховной Рады Украины, 1996. – 51 с.

Синяева Л.В. Проблемы регуляции оплаты труда и пути их решения в Украине.

Рассмотрена проблематика регулирования оплаты труда в Украине с точки зрения покупательной способности заработной платы. Выявлены негативные тенденции в сфере оплаты труда и доказано, что, невзирая на позитивную динамику роста номинальной заработной платы в Украине, покупательная способность граждан ежегодно снижается. Доказано, что уровни заработной платы формируются не по сложности труда и его производительности, а по отраслям, особенно с монопольным уклоном. Обоснована необходимость усиления государственного вмешательства в сферу регуляции оплаты труда с целью повышения уровня жизни работающих граждан в Украине.

Ключевые слова: оплата труда, покупательная способность.

Sinyayeva L.V. Problems of Labour Payment Adjusting in Ukraine and Ways of Their Solving.

Problems of remuneration of labour adjusting have been considered in Ukraine from the point of view of wages purchasing power. Negative tendencies in the field of remuneration of labour have been found and it is proved that inspite of positive dynamics of nominal wages growth in Ukraine purchasing power of citizens goes down annually. It is proved that wage levels are formed not according to complication of labour and its productivity, but to industries, especially with a monopolistic slope. The necessity of state interference strengthening into the sphere of wage adjusting with the purpose of standard increase living of working citizens in Ukraine has been substantiated.

Key words: remuneration of labour, purchasing power.

Надійшло 19.09.2008 р.